

PÁPISTA ZSOLT

Újvidéki Egyetem, BTK
Német Nyelv és Irodalom Tanszék
zolt.papista@ff.uns.ac.rs

A FORDÍTÁS FORDÍTÁSA: A NÉMET FORDÍTÁS HATÁSA A MAGYAR VISSZAFORDÍTÁSOK KOMMUNIKATÍV DINAMIZMUSÁRA⁸

A dolgozat azt vizsgálja, hogy hogyan hat ki egy magyar szöveg német fordítása olyan szövegek kommunikatív dinamizmusára, amelyek ennek a német fordításnak a visszafordításai magyar nyelvre. A szerző összesen öt szöveget elemez a téma-réma tagolásuk szempontjából: Kosztolányi Dezső *Pacsirta* című művének első fejezetét, annak német fordítását, valamint három hallgatói fordítást, amelyek a német szöveg visszafordításai voltak. Az elemzés kimutatta, hogy a német szöveg nem volt jelentős kihatással a hallgatói fordítások rematikus szakaszaira. Ezzel szemben a tematikus szakaszok számára jelentős mértékben kihatott a német fordítás, mivel egyrészt (kisebb mértékben) ahhoz vezetett, hogy bizonyos (az eredeti szövegben található) tematikus szakaszok a hallgatói fordításokból hiányozzanak, és másrészt (lényegesen nagyobb mértékben) növelte is a tematikus szakaszok számát.

Kulcsszavak: fordítás, kommunikatív dinamizmus, téma-réma, Kosztolányi Dezső, *Pacsirta*

I. BEVEZETÉS

A jelen dolgozat annak vizsgálatát tűzi ki célul, hogy egy magyar irodalmi szöveg német fordításának kommunikatív dinamizmusa miként befolyásolja olyan szövegek téma-réma tagolását, amelyek ennek a német fordításnak a

⁸ A jelen dolgozat az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának doktori képzésén *A diskurzus kommunikatív perspektívája* nevű tantárgy keretében készült el. Témavezető: DR. PÁSZTOR KICSI MÁRIA, docens.

magyar fordításai (azaz a magyar szöveg visszafordításai). Tekintettel arra, hogy a magyar és a német két különböző nyelvcsaládhoz tartozik, hogy a német SVO szórendű nyelv, míg a magyar SOV szórendű, valamint hogy a német nyelv lényegesen kötöttebb szórenddel rendelkezik, mint a magyar hipotézisünk az, hogy a német fordítás jelentős mértékben kihat mind a tematikus szakaszok, mind a rematikus szakaszok számára a visszafordított szövegekben. Az elemzés alapjául Kosztolányi Dezső *Pacsirta* című művének első fejezetét, annak német fordítását, és a német fordításnak három magyar fordítását vettük.

A dolgozat először a téma-réma fogalompárral kapcsolatos szakirodalom rövid áttekintésére törekszik, majd részletesen bemutatja az elemzés eredményeit és a levont megfigyeléseinket.

II. A TÉMA (TEMATIKUS SZAKASZ) ÉS A RÉMA (REMATIKUS SZAKASZ) FOGALMA

A szöveg téma-réma tagolásáról szóló vita a nyelvészetben viszonylag új jelenség, amely keretében először arra törekedtek, hogy nyelvpszichológiai alapokra vezessenek vissza olyan grammatikai kategóriákat, mint az alany és az állítmány. Ezzel összhangban PAUL (1920: 125) állítása szerint a pszichológiai alany az, amire a beszélő szeretné, hogy a hallgató gondoljon, azaz amire a figyelmét igyekszik terelni, míg a pszichológiai állítmány az, amit a hallgatónak erről gondolnia kell - a pszichológiai állítmány ebben az értelemben jelentősebb, és ebből kifolyólag nyelvi szempontból is kiemeljük a mondathangsúly vagy a szórend segítségével. Felfigyelt arra, hogy egy olyan mondatrész, amely grammatikai szempontból az alanynak számít, pszichológiai szempontból az állítmány is lehet.

Ennek a jelenségnek magyarázatára vezette be AMMANN (1928: 153) a téma-réma fogalompárt, miközben a témát az üzenet tárgyának tekintette, a rémát pedig az új információnak, annak, amit a beszélő a hallgatónak a témáról mond. Azonban egy mondatra vonatkozó és egy szövegre vonatkozó koncepció összevonása bizonyos zavarodáshoz és vitához vezetett, így még ma is szemben állnak egymással a mondatra fókuszáló (mint például ABRAHAM 1991) és a szövegre fókuszáló (mint például LÖTSCHER 1987) elméletek.

A prágai iskola megalapítója, MATHESIUS (1929) vezette be a *funkcionális mondatperspektíva* fogalmát, és ezzel létrehozta a téma és réma mai napig tartó kutatásának alapjait. Ezzel összhangban megkülönbözteti a mondat perspektíváját meghatározó szubjektív és objektív szórendet, valamint pontosabban meghatározza a téma-réma fogalompárnak nyelvpszichológiai alapjait: a téma a megnyilatkozás alapját képviseli, a viszonylag ismert információt, a réma pedig

valami viszonylag újat fejez ki, ami az üzenet mondanivalójának a lényegét képezi (1929: 6). Erre a felfogásra alapozva azonban számos lényegében eltérő felfogás született a téma és a réma természetével kapcsolatban, melyek attól függően különböztek, hogy az egyes nyelvészek mire összpontosítottak kutatásaikban.

Akik a mondatszerkezetre összpontosítottak (lásd pl. CHOMSKY 1965 és DIK 1978), a téma-réma fogalom párt a mondat felszíni struktúrájának tagolására igyekeztek alkalmazni. Így például az angol nyelvre vonatkozóan a témát (*topic*) általában a mondat legelején elhelyezkedő elemként definiálták, míg szerintük a mondat többi részét a réma (*comment*) képezi.

Akik nyelvpszichológiai szempontból közelítették meg ezt a fogalom párt (lásd pl. CHAFE 1976), a szövegkörnyezetből, az adott szituációból, a hosszútávú memóriából ismert korábbi információt a témával azonosítják, és ezzel szemben az újonnan befogadott információ a réma.

A szemantikai megközelítés képviselői (lásd pl. DANEŠ 1970) valójában a logikai alany és állítmány nyelvpszichológiai koncepciójára alapoznak, viszont nem grammatikai jegyekre hivatkoznak. DANEŠ (1970: 72) állítása szerint szinte minden mondat szemantikája tagolható a téma és a réma fogalmai szerint, ugyanis minden mondatban megkülönböztethetjük azt, amiről valamit mondunk, és azt, amit mondunk róla, miközben a réma ezt a mondanivalót képviseli a legszűkebb értelemben.

Végül azok, akik az információ súlyát vették alapul (lásd pl. FIRBAS 1975), megkülönböztetik az információnak súlypontját, amely a mondatban általában az állítmány, valamint egy mondatkörnyezetet, amely a háttérbe szorul. Ez a felfogás szerint függetlenül attól, hogy ismert-e vagy sem, egy információ többé vagy kevésbé releváns lehet egy adott kifejezés keretében, ami gyakran a mondathangsúly segítségével jut kifejezésre. FIRBAS bevezeti a *kommunikatív dinamizmus* fogalmát, ami annyit jelent, hogy egy mondatnak minden eleme a kommunikatív dinamizmusnak egy bizonyos fokával rendelkezik, és ez alatt azt érti, hogy az egyes mondatelemek különböző mértékben járulnak hozzá a kommunikáció további fejlesztéséhez (1975: 3). Ez a felfogás szerint a témának az az ismertetőjele, hogy a kommunikatív dinamizmusnak legalacsonyabb fokával rendelkezik, míg a rémára ezzel szemben a kommunikatív dinamizmusnak magas foka jellemző.

Ezzel összhangban azonban felvetődik a rematikus szakasz belső tagolódásának kérdése, mivel a rematikus szakaszon belül is elkülöníthetők különböző kommunikatív fontossággal rendelkező szakaszok. Ezzel kapcsolatban (első-sorban a magyar nyelvre vonatkozóan) KLAUDY (1987) felfogását képviseljük, amely szerint olyan mondatokban, amelyekben „a rematikus szakasz valamilyen

determinált névszói bővítménnyel kezdődik és utána „gyenge” igei állítmány⁹ következik, elkülönítjük a rematikus csúcsot, mivel az ilyen rematikus szakaszokban az igei állítmány után következő rész már csökkenő kommunikatív töltésű. A rematikus szakasznak ezt a típusát *ereszkedő rémának* nevezzük” (1987: 28). Az olyan mondatokban azonban, amelyekben „a rematikus szakasz „erős” igei állítmánnyal¹⁰ kezdődik, nem különítünk el rematikus csúcsot, mivel ilyenkor a rematikus szakasz elején álló erős igei állítmány az összes utána következő bővítménynek nagyjából egyenletes kommunikatív töltést ad. A rematikus szakasznak ezt a típusát *egyenletes rémának* nevezzük” (u.o.).

A magyarrá kizárólag az egyenletes és az ereszkedő rématípus a jellemző, viszont emellett KLAUDY az orosz nyelvre hivatkozóan egy harmadik rématípust is megkülönböztet olyan mondatoknál, amelyeknél „a rematikus szakasz elején gyenge igei állítmány van, utána [pedig] egy vagy több mondatszintű bővítmény következik” (1987: 78). Az ilyen rématípusokat *emelkedő rémának* nevezi.

A kommunikatív szakaszhatár és a rematikus csúcs kijelölésének mechanizmusát a magyar mondatokban KLAUDY (2004: 400) a következő táblázatban foglalja össze:

	Regresszív jelölés: ←	Rémajelölők	Progresszív jelölés:
1.	[TSZ] ←	[erős szemantikai töltés: ige	⇒RSZ folyt.] egyenletes réma
2.	[TSZ] ←	[(RCS)← gyenge szemantikai töltés: ige	⇒RSZ folyt.] ereszkedő réma
3.	[TSZ] ←	[módosító + ige	⇒RSZ folyt.] egyenletes réma
4.	[TSZ] ←	[(RCS)← ige + módosító	⇒RSZ folyt.] ereszkedő réma
5.	[TSZ] ←	pozitív jelentés: határozószó (<i>gyakran, mindig, nagyon</i>)	⇒RSZ folyt.] egyenletes réma
6.	[TSZ] ←	negatív jelentés: határozószó (<i>kevésbé, ritkán, sosem</i>)	⇒RSZ folyt.] ereszkedő réma

9 Gyenge igei állítmány alatt minden olyan módosított igealakot értünk, melyben a módosító az ige után áll, és minden olyan módosító nélküli igealakot, melynek gyenge szemantikai töltése van (pl. *okoz, vezet* stb.) (KLAUDY 1987: 29).

10 Erős igei állítmánynak nevezünk minden olyan módosított igealakot, melyben a módosító (pl. igeekötő) az ige után áll, és minden módosító nélküli igealakot, melynek erős szemantikai töltése van (pl. negatív tartalmú igeek, mint *hátráltat, akadályoz* stb.) (KLAUDY 1987: 28-29).

7.	[TSZ] ←	[(RCS ←	is)	⇒RSZ folyt.] egyenletes réma
8.	[TSZ] ←	[(RCS ←	sem)	⇒RSZ folyt.] ereszkedő réma
9.		[TSZ] ←	[(éppen, <i>nemcsak</i> + fn	⇒RCS) RSZ folyt.] ereszkedő réma
10.		[TSZ] ←	[(éppen, <i>nemcsak</i> + ige	⇒RSZ folyt.] egyenletes réma
11.		[TSZ] ←	[(<i>nem</i> + fn	⇒RCS) RSZ folyt.] ereszkedő réma
12.		[TSZ] ←	[(<i>nem</i> + ige	⇒RSZ folyt.] egyenletes réma

Táblázat 1

Jelmagyarázat: TSZ = tematikus szakasz, RSZ = rematikus szakasz, RCS = rémacsúcs, ← = reg- reszszív jelölés, ⇒ = progresszív jelölés, (...) = a rémacsúcs határai, [...] = a TSZ és RSZ határai

A német nyelvben azonban másképp történik a tematikus és rematikus szakaszok kijelölése, mint a magyarban, ami elsősorban annak a következménye, hogy a német nyelv szórendje kimondottan kötött, míg a magyar nyelv kevésbé kötött szórendet alkalmaz. A német nyelv mondatstruktúráját illetően lényeges kiemelni az ún. mondatkeretet, amelyet az igei komplexum finit (ragozott) és infinit (ragozatlan) részei képeznek, így elválasztva az *előmezőt*, a *középmezőt* és az *utómezőt*:

Der Student	hat	am Dienstag	versucht ,	die Prüfung zu bestehen.
ELŐMEZŐ	bal keret	KÖZÉPMEZŐ	jobb keret	ÚTÓMEZŐ

A német nyelvben a mondatkeret bal eleme az, amely lényeges a tematikus és a rematikus szakasz meghatározásakor, mivel általában az előmezőn elhelyezkedő mondatrész az, amely a téma szerepét veszi át, mivel ez hordozza a normális téma-réma tagolásnál a legkisebb mondathangsúlyt (HENTSCHEL 2010: 366). Míg a tematikus szakasz mindkét nyelvben a mondat elején helyezkedik el, a magyar mondatnak a fókuszáig tart ez a szakasz, így több frázis is lehet tematizált (topikalizált), a német mondatban azonban a mondatkeret egyértelműen jelöli a tematikus szakasz határát (PÉTERI 2005: 223). Amennyiben azonban az első szintaktikai helyet a ragozott ige foglalja el, ez mindkét nyelvben a tematikus szakasz (topik) hiányát jelöli (É. KISS 1992: 89).

III. AZ ELEMZÉS

A jelen dolgozatban a kommunikatív dinamizmusra összpontosítva vizsgáltuk Kosztolányi Dezső *Pacsirta* című művének első fejezetét, annak német nyelvű fordítását, valamint három hallgatói fordítást, amelyek a német szövegnek a magyar nyelvre való visszafordításai. A hallgatói fordításokat az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kar Német Nyelv és Irodalom Tanszékének hallgatói készítették az eredeti magyar szöveg előzetes olvasása nélkül. Az érdekelt bennünket, hogy hogyan hatott ki a visszafordítás során a német szöveg a hallgatói fordítások téma-réma tagolására (az eredeti mű téma-réma tagolásával összevetve). Ennek érdekében az öt szövegben minden mondatot a kommunikatív dinamizmusuk szerint tagoltunk. A hallgatói fordításokban csak az olyan eltéréseket vettük figyelembe a kommunikatív dinamizmust illetően (tehát azokat a Kosztolányi eredeti szövegétől téma-réma eloszlásban eltérő szövegrészeket), amelyeket a német fordítás sajátosságaira lehetett visszavezetni. Azok az eltérések, amelyek a fordítónak ettől független változtatásait képviselték nem relevánsak a dolgozatban kitűzött cél szempontjából, így nem vettük őket figyelembe.

1. Számítási adatok

A szövegek numerikus elemzésének eredményeit a következő táblázatokba foglaltuk össze:

A tematikus szakaszok száma	
Az eredeti	77
A német fordítás	106
Hallgatói fordítás 1	92
Hallgatói fordítás 2	75
Hallgatói fordítás 3	87

Táblázat 2

A rematikus szakaszok sz. (összes)	
Az eredeti	143
A német fordítás	145
Hallgatói fordítás 1	145
Hallgatói fordítás 2	145
Hallgatói fordítás 3	146

Táblázat 3

Az ereszkedő rémák száma	
Az eredeti	83
A német fordítás	10
Hallgatói fordítás 1	84
Hallgatói fordítás 2	88
Hallgatói fordítás 3	97

Táblázat 4

Az egyenletes rémák száma	
Az eredeti	60
A német fordítás	67
Hallgatói fordítás 1	61
Hallgatói fordítás 2	57
Hallgatói fordítás 3	49

Táblázat 5

Az emelkedő rémák száma	
Az eredeti	0
A német fordítás	68
Hallgatói fordítás 1	0
Hallgatói fordítás 2	0
Hallgatói fordítás 3	0

Táblázat 6

2. Megfigyelések: a rematikus szakasz

Az elemzés számbeli eredményei azt mutatják, hogy a német fordítás a hallgatói fordításokban előforduló rematikus szakaszok számára nem volt jelentősebb kihatással. Ennek az az oka, hogy az eredeti magyar szöveg és a német fordítás rematikus szakaszainak száma szinte teljesen megegyezik. Ebből arra lehet következtetni, hogy a német és a magyar nyelv között nincsenek olyan rendszerbeli eltérések, amelyek a fordítás során csökkentenék vagy növelnék a rematikus szakaszok számát, így az olyan eltéréseket, amelyek a németről való fordítás során előfordulnának egy magyar szövegben teljes mértékben a fordító egyéni eljárás módjával magyarázhatnánk.

Amennyiben azonban megfigyeljük a rematikus szakaszok egyes típusaira vonatkozó számbeli adatokat, néhány figyelemre méltó dolgot észre kell vennünk. Az adatok tükrözik azt a különbséget a magyar és német nyelv között (a kommunikatív dinamizmust illetően), hogy a német nyelvre jellegzetes az emelkedő rématípus, amelynél a rematikus szakasz elején (a mondat keret bal elemének helyén) egy gyenge szemantikai töltésű ige található, amelyet egy vagy

több mondat szintű bővítmeny követ – a magyarban másképp szokás a mondatokat hangsúlyozni, így kizárólag egyenletes és ereszkedő rématípust különböztetünk meg. Az elemzés kimutatta, hogy az emelkedő rémákat a magyarra való fordításban a hallgatók főleg ereszkedő rémával fordították (bár elszórtan egyenletes réma is előfordult, amit az (1c) példamondat bizonyít):

(1a) [_TApa gondosan] [_R(_{RCS}selyempapírba) pakolta.]

(1b) [_TVater] [_Rwickelte sie sorglich in Seidenpapier.]

(1c) [_TApa gondosan] [_Rbecsavarta selyempapírba.]

(1d) (...) [_Tamit az apa] [_R(_{RCS}gondosan selyempapírba) csomagolt.]

(1e) [_TApa gondosan] [_R(_{RCS}selyempapírba) csomagolta.]

Azonban, ha pontosabban megvizsgáljuk a fordításokat, arra a következtetésre jutunk, hogy ezt nem lehet szabályszerűségnek tekinteni a németről magyarra való fordítás során, mivel a magyar fordításokban nem az emelkedő rématípus hatására fordultak elő ereszkedő rématípusok, hanem az adott igei állítmány szemantikai töltése (erős vagy gyenge szemantikai töltés) volt a meghatározó tényező. Ahogyan azt az (1c) példán is lehet látni, a német *wickeln* igének igekötős fordítása is van (*becsavar*), amely erős igei állítmány lévén egyenletes rémát vezet be.

Ennek megfelelően számos esetben, amelyben az eredeti szöveg igekötős igét alkalmazott, a hallgatói fordítások is igekötős igét alkalmaztak, főleg amennyiben igekötő mentes szinonímát nem lehetett találni. Ilyen esetekben az eredeti szöveg és a hallgatói fordítások egyaránt egyenletes rémát alkalmaztak.¹¹ Erre jó példa az eredeti szövegben található *odakészít* ige, amelyet ugyan más igekötővel lefordítottak a hallgatók, de igekötő nélkül nem:

(2a) (...) [_Tmelyet leányuk már gondosan] [_Rodakészített.]

(2b) (...) [_Talles] [_Rvon ihrer Tochter schon sorglich herausgelegt.]

(2c) (...) [_Tmindezt lányuk gondosan] [_Rkitervezte.]

(2d) (...) [_Tmindazt], [_Tamit a leányuk már előre szorgosan] [_Rkikészített.]

(2e) (...) [_Ta lányuk mindezt már gondosan] [_Rkikészítette.]

11 Természetesen ennek fordított esetei is előfordultak, amelyekben az eredeti és a hallgatói fordítások mind egyaránt egyenletes rémát alkalmaztak, mivel egy adott gyenge szemantikai töltésű állítmányt csak egy másik gyenge szemantikai töltésű szinonímával, illetve ugyanazzal az állítmánnyal lehetett lefordítani.

Továbbá, amint az a számbeli eredményeken látható, a német szövegben tíz esetben ereszkedő rémát tudtunk meghatározni. Ezek olyan esetek, amelyekben bizonyos rémajelőzők (*auch, nur, nicht einmal, gar, also*) segítségével egy mondatrész, amely az előmezőben helyezkedett el, rematikus csúccsá vált, így a mondat többi részére csökkenő kommunikatív dinamizmus volt jellemző:

- (3) [_{KR}(_{RCS}Nur in den Reisekorb auf dem Tisch) legten sie noch das eine und andere:] (...)
- (4) [_{KR}(_{RCS}Nicht einmal zu Mittag essen) konnten sie in Ruhe,] (...)
- (5) [_R(_{RCS}Jetzt) aber waren sie fertig.]

Ezeket az ereszkedő rémákat a hallgatói fordításokban túlnyomórészt szintén ereszkedő rémával fordították (az első az esetek 70%-ban, a második az esetek 90%-ban, a harmadik az esetek 80%-ban), mivel az adott rémajelőzők magyar fordításai szintén rémacsúcsot generáltak. Azonban érdemes figyelembe venni, hogy a németben ennél több mondat is volt, amelyben rémacsúcsot találtunk, ám azokat a rematikus szakaszokat nem tudtuk ereszkedő rémáknak minősíteni, mert egyrészt a rematikus csúcs nem a rematikus szakasz elején helyezkedett el, másrészt pedig nem következett utána további mondatrész sem, így a kommunikatív dinamizmus szempontjából inkább az emelkedő rémához hasonlított:

- (6) [_TVater] [_Rblickte auch (_{RCS}auf seine Taschenuhr,)] (...)
- (7) [_TMan] [_Rsah (_{RCS}nur ihr schwarzes Haar,)] (...)
- (8) [_REs kam vor], [_Tdass sie] [_Rnicht einmal (_{RCS}aufblickte)] (...)

Külön rematikus szakaszoknak tekintettünk azokat az eseteket, amelyekben az író egy elemet kettősponttal elválasztva kiemelt a mondatból, hogy kihangsúlyozza azt:

- (9a) [_TA falinaptár a tükör mellett, az erős verőfényben] [_Rföltüntette a hónapot, napot:] [_RSzeptember 1. péntek]
- (9b) [_TDer Wandkalender neben dem Spiegel] [_Rgab imstarken Schlaglicht Tag und Monat an:] [_R1. September, Freitag.]
- (9c) [_TA tükör melletti falinaptár] [_R(_{RCS}erős fényben úszva) jelezte a hónapot és a napot:] [_Rszeptember 1-je, péntek.]
- (9d) [_TA tükör melletti falinaptár] [_R(_{RCS}erős beverődő fényben) adta meg a napot és hónapot:] [_Rpéntek, szeptember 1.]
- (9e) [_TA tükör melletti falinaptár] [_R(_{RCS}az oldalról beverődő éles fényben) jelenezte a napot és a hónapot:] [_Rszeptember 1-je, péntek.]

Kiemelnénk továbbá egy példát, amely befolyásolta a hallgatói fordítások kommunikatív dinamizmusát annak a rendszerbeli eltérésnek köszönhetően, hogy a német ragozott (finit) igének a mondatban a második szintaktikai helyet kell elfoglalnia, míg a magyarban az ige helye kevésbé kötött:

- (10a) [_TAz ebédlő támlás díványán] [_{R1}(_{RCS}nemzetiszín zsinegdarabok, cukor-spárga-végek, papírok foszlányai) heverték] [_R(_{RCS}s a helyi újság szét-zsaggatott példánya)], (...)
- (10b) [_TAuf dem Sofa im Esszimmer] [_Rlagen rotweißgrüne Kordeln, Enden von Paketschnuren, Papierfetzen und ein zerrupftes Exemplar der Lokalzeitung,] (...)
- (10c) [_TAz ebédlő kanapéján] [_R(_{RCS}piros-fehér-zöld spárga, csomagoló zsinórok végei, papírdarabok és a helyi újság széttépett példánya) hevert], (...)
- (10d) [_TAz ebédlő díványján] [_R(_{RCS}nemzeti színekben tündöklő **kokárdák**, csomagoló szallagok végei, papírfecnik és egy helybéli újság megté-pázott példánya)], (..)
- (10e) [_TAz ebédlőben a diványon] [_R(_{RCS}piros-fehér-zöld spárgák, csoma-golószalagok végei és papírdarabok) heverték, [_Rvalamint (_{RCS}a helyi újságnak egy széttépett példánya)], (...)

Ahogy az (10)-es példa illusztrálja, a német fordításban a négy felsorolt alany közül Kosztolányi úgy emelte ki a negyediket („a helyi újság”), hogy a mondat állítmányát a harmadik alany után helyezte, így a negyedik alany egy újabb, különálló rémacsúcsot alkotott.¹² A németben ezt a fordító nyelvtani korlátok miatt nem tehette meg, így az igének a második szintaktikai pozícióra kellett kerülnie, és ezzel a negyedik alanyt nem emelte ki a többi közül. Ez ahhoz vezetett, hogy két hallgatói fordításban (10c és 10d) úgyszintén nem emelték ki a negyedik alanyt. Figyelembe véve, hogy a német nyelv az SVO szórendet alkalmazza, míg a magyar a SOV szórendet, a hallgatói fordításokban az ige a felsorolás végére került. A (10d) példa azt mutatja, hogy a fordító emiatt úgy érezhette, hogy a negyedik alany és a hozzá fűződő alárendelt mellékmondat kapcsolata bizonyos mértékben megszakad, ezért az igét a mondat szerkezet legvégére, a mellékmondat után helyezte.

12 Olyan módon alkotott új rémacsúcsot, hogy az előző felsorolásra vonatkozó állítmény a negyedik alany is vonatkozik, így bár az ige nem imszéltődik a lexikális szinten, mégis hatást gyakorol az alanyra és gyenge állítmény lévén rematikus csúcsná változtatja.

Figyelemre méltó az a jelenség is, hogy egy adott mondat állítmánya akár az azt követő mellékmondatra is kifejthette hatását. Ilyen esetekben a mellékmondatnak nem volt saját állítmánya, viszont a benne foglalt mondatrészek az előző mondatban szereplő állítmány hatására rematizálódhattak, és amennyiben gyenge igei állítmányról volt szó, rematikus csúcscsá vált (a 11b és a 11d példában ez nem történt meg):

- (11a) [_{KR}(_{RCS} Fejét csóválva már sietett is) a folyosóra], [_Tonnan] [_R(_{RCS} a leányszobába),] (...)
- (11b) [_{KR} Kopfschüttelnd eilte sie in den Flur hinaus und von dort ins Mädchenzimmer, (...)
- (11c) [_{KR}(_{RCS} Fejét rázva) sietett a folyosóra], [_Tonnan pedig] [_R(_{RCS} a lányszobába)], (...)
- (11d) [_{KR}(_{RCS} Fejét csóválva) sietett a folyosón keresztül a leányuk szobájába], (...)
- (11e) [_{KR}(_{RCS} Fejét rázva) sietett kifele a folyosóra], [_Tés onnan] [_R(_{RCS} a leányszobába)], (...)

Hasonló jelenség figyelhető meg olyan felsorolásoknál is, amelyeknek elemei szervesen kapcsolódnak a felsorolást bevezető mondat állítmányához:

- (12a) [_R(_{RCS} Csak még az asztalon levő utazókosárba) tettek be egyet-mást:] [_R(_{RCS} a csipkés női bugyogót)], [_R(_{RCS} a blúzt)], [_R(_{RCS} a mamuszt)], [_R(_{RCS} a cipőgombolót)], (...)
- (12b) [_{KR}(_{RCS} Nur in den Reisekorb auf dem Tisch) legten sie noch das eine und andere:] [_Rdie Spitzenunterhose], [_Rdie Bluse], [_Rdie Filzpantoffeln], [_Rden Schuhknöpfer], (...)
- (12c) [_{KR}(_{RCS} Csak az asztalon levő útikosárba) tettek még egy s mást:] [_R(_{RCS} a csúcsos alsóneműt)], [_R(_{RCS} a blúzt)], [_R(_{RCS} a nemezelt házipapucsot)], [_R(_{RCS} a cipőhúzó)], (...)
- (12d) [_{KR}(_{RCS} Még csak az utazási kosárba) rakosgattak ezt, azt, amazt:] [_R(_{RCS} a csipkés alsónadrágot)], [_R(_{RCS} a zubbonyt)], [_R(_{RCS} a filcpapucsot)], [_R(_{RCS} a cipő gombokat)]; (...)
- (12e) [_{KR}(_{RCS} Már csak az asztalon lévő útikosárba) helyeztek ezt-azt:] [_R a csipkés alsóneműt], [_R(_{RCS} a blúzt)], [_R(_{RCS} a filcpapucsot)], [_R(_{RCS} a cipőhúzó)] (...)

Mivel ilyen esetben a felsorolást bevezető mondat állítmánya a felsorolt elemek mindegyikét külön-külön uralja¹³, mindegyik elemet különálló rémának tekintettünk. Ezzel összhangban, amennyiben gyenge szemantikai töltésű igéről volt szó, a magyar szövegekben mindegyik rémát egyben rémacsúcsként is kezeltünk.

Végül az elemzés azt is kimutatta, hogy amennyiben a német fordításban a fordító felcserélte a tematikus és a rematikus szakasz sorrendjét, ezt a hallgatói fordítások is átvették:

- (13a) [_{KR}Becsúztatták a sűrűfésűt a válaszfalán levő vászontáskába,][_Taztán]
[_Rösszeszíjzták], (...)
- (13b) [_TNachdem sie den enggezahnten Kamm in die Leinentasche des
Mittelteils gesteckt hatten], [_Rmachten sie ihn zu] (...)
- (13c) [_TMiután] [_R(_{RCS}a hiányos fogazatú fésűt a középső rész lentáskájába)
tették], [_Rbecsúzták] (...)
- (13d) [_TMiután] [_R(_{RCS}a sűrű fogakkal ellátott fésűt is a bőrönd középső
részének a vászontáskájába) helyezték], [_Rbecsúzták] (...)
- (13e) [_TMiután a sűrű fogazatú fésűt] [_R(_{RCS}a középső részének vászonzse-
bébe) helyezték], [_Rbecsúzták a bőröndöt] (...)

3. Megfigyelések: a tematikus szakasz

Amint láthattuk, a német fordításról való visszafordítás a hallgatói fordításokban nem hatott ki a rematikus szakaszok számára. Ezzel szemben a tematikus szakaszok számára jelentős hatással volt. Egyrészt létrejöhetnek újabb (az eredeti szövegben elő nem forduló) tematikus szakaszok, mivel a német nyelvű fordítás sokkal több tematikus szakaszt tartalmazott, mint az eredeti szöveg, de másrészt egyes (az eredeti szövegben előforduló) tematikus szakaszok el is tűntek. A továbbiakban először magyarázatot nyújtunk arra, hogy miért tartalmazott a német fordítás lényegesen több tematikus szakaszt az eredeti szöveghez viszonyítva, azt követően bemutatjuk, hogyan vezetett a német szöveg ahhoz, hogy a hallgatói fordításokból kivesszenek egyes tematikai szakaszok, és végül bemutatjuk, miként járult hozzá a német fordítás a tematikai szakaszok számára növekedéséhez.

13 Ez alatt azt értjük, hogy mindegyik elem a felsorolásból a rá vele kapcsolatos igével egy különálló mondatot képezhet, pl. [_{KR}(_{RCS}a csipkés női bugyogót) tették be az asztalon levő utazókosárba]; [_{KR}(_{RCS}a blúzt) tették be az asztalon levő utazókosárba]; [_{KR}(_{RCS}a mamuszt) tették be az asztalon levő utazókosárba] stb.

A tematikus szakaszok kijelölésénél a két nyelv között lényeges eltéréshez vezetett a magyar nyelvre jellemző implicit alany, amelynél a határozott alanyt csupán személyragok segítségével fejezzük ki (amennyiben már tudjuk, ki/mi az alany). Ez a magyarban komplex rémákhoz vezetett, mivel ilyen esetekben gyakran nem lehet tematikus szakaszt elkülöníteni. A németben ezzel szemben szükséges explicit módon megnevezni az alanyt, így sok esetben a német fordításnál olyan mondatokban is volt tematikus szakasz, amelyekben a magyar nyelv komplex rémát (tematikus szakasz nélküli mondatot) alkalmazott:

- (14a) [_{KR}(_{RCS} Egy vedlett, barna bőrönddel) birkóztak.]
 (14b) [_TSie] [_Rkämpften mit einem abgewetzten braunen Koffer.]
 (14c) [_{KR}(_{RCS} Egy használt barna bőrönddel) küzdöttek.]
 (14d) [_{KR}(_{RCS} Egy elhasználódott barna bőrönddel) küszködtek.]
 (14e) [_{KR}(_{RCS} Egy kopott barna bőrönddel) birkóztak.]

Ahogy azt a példán is lehet látni, ez a rendszerbeli különbség a nyelvek között nem hatott ki a hallgatói fordítások kommunikatív dinamizmusára – a fordítók ugyanis rutinszerűen elvégezték a szükséges átváltási műveletet.

A tematikus szakaszokat illetően a német és a magyar nyelv között továbbá azt a rendszerbeli különbséget is figyelembe kell vennünk, hogy a német nyelvben a mondatkeret bal elemétől (a mondatban a második szintaktikai helyet betöltő igétől) balra álló elemek általában a tematikus szakaszt képezik. A magyarban azonban, ha a második szintaktikai helyet elfoglaló ige gyenge szemantikai töltéssel rendelkezik, az a tőle balra elhelyezkedő mondatrészt rematizálja. Ebből kifolyólag egy mondatrész a német mondatban a téma szerepét töltheti be, míg ugyanaz a mondatrész a magyarban a réma részét fogja képezni. Rendszerbeli különbség lévén ez a hallgatói fordítások kommunikatív dinamizmusára nem hatott ki:

- (15a) [_{KR}(_{RCS} A nem nagy, százholdas pusztá közepén, rozoga gazdasági épületek között) emelkedett a háromszobás „kastély”] (...)
 (15b) [_TInmitten der nicht besonders großen, hundert Joch umfassenden Pusztá] [_Rerhob sich zwischen wackeligen Wirtschaftsgebäuden das »Schloss«] (...)
 (15c) [_{KR}(_{RCS} A különösebben nem nagy, 100 holdat felölelő pusztá közepén) emelkedett ki az ingadozó gazdasági épületek közül a „kastély”] (...)
 (15d) [_{KR}(_{RCS} A nem kimondottan nagy, száz holdat magába foglaló pusztán, a rozoga gazdasági épületek közül) emelkedett ki a kastély] (...)

- (15e) [_{KR}(_{RCS}A nem túlságosan nagy, száz holdat átfogó Pusztán) emelkedett ki a rozoga gazdasági épületek közül a »kastély« (...)]

Már az első mondatban észrevehető a német fordításnak a hatása a magyar fordításokra, amelytől egyes tematikai szakaszok eltűntek. A (16)-os példánál ugyanis a német fordítás olyan módon hatott ki a hallgatói fordításokra, hogy az eredeti szövegben meglévő vonatkozó névmás (*aki*), amely egyben egy tematikus szakaszt képviselt, a hallgatói fordításokban elmaradt:

- (16a) (...) [_T(melyben az olvasó) [_Rmegismerkedik két öreggel s leányukkal,] [_Tki] [_Réletük bálványá] (...)]
- (16b) (...) [_Tin welchem] [_Rder Leser zwei alte Leute und ihre Tochter, den Abgott ihres Lebens, kennenlernt] (...)]
- (16c) (...) [_Tamelyben az olvasó] [_Rmegismer két idős embert és a lányukat, életük bálványát,] (...)]
- (16d) (...) [amelyben az olvasó] [megismerkedik két idős személlyel és a leányukkal, az életük bálványával,] (...)]
- (16e) (...) [_Tamelyben az olvasó] [_Rmegismer két idős személyt és lányukat, életük bálványát,] (...)]

Egy másik jelenség, amely csökkentette a tematikus szakaszok számát, olyan esetekben figyelhető meg, amelyekben a német fordítás fordítója a mondat szintjén elhelyezkedő elemeket (a (17a) példában mellékmondatot képeznek) mondat szint alatti elemekként (jelzős szerkezetként) fordította. A feltüntetett példák közül két hallgatói fordításban (17c és 17d) ennek megfelelően melléknévi igenév szerepel, amely szintén mondat szint alatti elem. Ennek az a következménye, hogy míg az eredetiben két tematikus szakasz különíthető el, a német fordításban és a hallgatói fordításokban csak egy:

- (17a) [_TAz idén azonban minden levél], [_Tmelyet] [_R(_{RCS}a pusztáról) kaptak,] (...)]
- (17b) [_TDieses Jahr aber] [_Rhatte jeder Brief aus der Pusztá damit geendet,] (...)]
- (17c) [_TIdén azonban minden egyes pusztáról érkezett levél] [_R(_{RCS}azzal) záródott], (...)]
- (17d) [_TAz idei évben azonban mindegyik pusztáról érkező levél] [_R(_{RCS}azzal a felkéréssel) ért véget], (...)]
- (17e) [_TAz idén azonban minden levél], [amely] [_R(_{RCS}a Pusztáról) érkezett] [_R(_{RCS}azzal) zárult], (...)]

A német fordítás azonban lényegesen hozzájárult ahhoz, hogy a hallgatói fordításokban nagyobb legyen a tematikus szakaszok száma, mint az eredeti szövegben. A német nyelvnek a szenvedő alakja ebben szerepet játszott, mivel a szenvedő alak használatakor a magyar aktív mondat tárgya a német mondatban alany lett, és így az állítmány utáni helyről a mondatkeret bal eleme elé került. Amennyiben ez a magyar mondat az eredeti szövegben komplex rémát képviselt, és amennyiben a szenvedő alak a hallgatói fordításban megmaradt, ez növelte a tematikus szakaszok számát:

- (18a) [_{KR}(_{RCS}Folyton) halogatták a kirándulást.]
 (18b) [_TDie Reise] [_Rwurde immer wieder verschoben.]
 (18c) [_TAz utazás folyton-folyvást] [_Reltolódott.]
 (18d) [_TAz utazás] [_R(_{RCS}mindig) el lett halasztva.]
 (18e) [_TAz utazást] [_R(_{RCS}újból és újból) elhalasztották.]

Amennyiben egy mondatrész, amely az eredeti szövegben a rémához tartozott, a német fordításban a mondatkeret bal eleme elé került és tematikus szakaszszá vált, ezt a hallgatói fordítások is átvehették:

- (19a) [_{KR}Már nem lehetett lemondani az útról.]
 (19b) [_TDie Reise] [_Rließ sich nicht mehr aufschieben.]
 (19c) [_TAz utazást] [_Rnem lehetett tovább halasztani.]
 (19d) [_TAz utazás ezzel] [_R(_{RCS}visszafordíthatatlanná) vált.]
 (19e) [_TAz utazást] [_Rmár nem lehetett halasztani.]

Amennyiben viszont a német fordítás egy mondat szintű elemet a bal mondatkeret bal eleme elé hozott, ezzel tematizálva azt, és amennyiben az eredeti szövegben alapból tematikus szakasz helyezkedett el az első szintaktikai helyen, a hallgatói fordításokban mindkét tematikus szakasz megmaradhatott:

- (20a) [_TDe a nyár] [_Relmúlt, mint rendesen, (...)]
 (20b) [_TDoch wie üblich] [_Rwar der Sommer über dem Anlegen der Winter-vorräte vergangen], (...)]
 (20c) [_TDe ahogy az lenni szokott], [_Ta nyár] [_R(_{RCS}a téli készlet feltöltésével, (...)) telt.]
 (20d) [_TDe, mint megszokott], [_Ta nyár] [_R(_{RCS}a téli készletek létrehozásával) zajlott]: (...)]

(20e) [_TAhogy az azonban már szokás], [_Ta nyár] [_R(_{RCS}a téli készletek feltöltésével,(...)) telt.]

Érdeemes azonban figyelembe venni, hogy az adott példában ehhez lényegesen hozzájárult az analitikus igealak, amelynek fő szemantikáját a mondatkeret jobb eleme, a particípium („vergangen”) hordozza. A hallgatói fordításokban ebből kifolyólag az ige a mondat végére került (míg az eredetiben a második szintaktikai helyet foglalja el), és emiatt egyik tematikus szakasz sem rematizálódhatott.

Az analitikus igealak továbbá olyan módon is hozzájárult a tematikus szakaszok számának növeléséhez, hogy kihatott a hallgatói fordítások szórendjére:

(21a) (...) [_R(...), hanem elküldik maguk helyett a leányukat, egy hétre.]

(21b) (...), [_Rwürden aber stattdessen für eine Woche ihre Tochter schicken.]

(21c) (...), [_Tviszont helyette] [_Relküldenék hozzájuk lányukat egy teljes hétre.]

(21d) (...), [_Tezért inkább] [_R(_{RCS}a leányukat) küldenék el egy hétre.]

(21e) (...), [_Tazonban helyette] [_Relküldenék egy hétre lányukat.]

Az eredeti szövegben (22a) a *helyett* névutó az ige után helyezkedik el, és mivel az ige a második szintaktikai helyen áll, a *hanem* kötőszó egymaga nem alkot tematikus szakaszt. A német fordításban azonban az analitikus igealak jelentéshordozó része, az infinitívusz („schicken”) a mondat végén helyezkedik el. Tekintettel arra, hogy a *werden* segédige a mondatkeret bal elemét képezi, a német fordításban sincs tematikus szakasz, viszont a hallgatói fordításokban ennek következményeképp az ige elé kerültek az eredeti szöveg *helyett* névutójának megfelelői, és mindegyik esetben a kötőszóval együtt tematikus szakaszt alkottak.

Végül az is növelte a tematikus szakaszok számát, amennyiben a német fordítás hozzáadott egy visszaható névmást a szöveghez, mivel ez a hallgatói fordításokban is megmaradhatott:

(22a) (...), [_Taz anya] [_R(_{RCS}a sógornőnek írt)], [_Taz apa] [_R(_{RCS}a sógornak), megkérve őt,] (...)

(22b) (...), [_Tdie Mutter] [_Rschrieb der Schwägerin], [_Tder Vater] [_Rdem Schwager], [_Tden er] [_Rbat, (...)]

(22c) (...), [_Taz anya] [_Rírt a sógornőnek], [_Taz apa] [_Ra sógornak], [_Takit] [_Rmegkért rá], (...)

(22d) [_TAz anya] [_Rírt a sógornőnek], [_Taz apa] [_Ra sógornak], [_Takit] [_Rmegkért arra], (...)

(22e) (...), [_Taz anya] [_Rírt a sógornőnek], [_Taz apa] [_Rírt a sógornak], [_Takit] [_Rmegkért], (...)

IV. KÖVETKEZTETÉSEK

A dolgozatban azt vizsgáltuk, hogy hogyan hat ki egy magyar szöveg német fordítása olyan szövegek kommunikatív dinamizmusára, amelyek ennek a német fordításnak a visszafordításai magyar nyelvre. Összesen öt szöveget elemeztünk a téma-réma tagolásuk szempontjából: Kosztolányi Dezső *Pacsirta* című művének első fejezetét, annak német fordítását, valamint három hallgatói fordítást, amelyek a német szöveg visszafordításai voltak.

Az elemzés kimutatta, hogy a német szöveg nem volt jelentős kihatással a hallgatói fordítások rematikus szakaszaira. Azt, hogy a hallgatói fordítások ereszkedő vagy egyenletes rémaként fordították-e a német fordításban található emelkedő rémákat elsősorban az egyes igei állítmányok szemantikai töltésétől függött. Az elemzés kimutatta, hogy a német és a magyar nyelv között nincsenek lényeges rendszerbeli eltérések, amelyek befolyásolhatnák a rematikus szakaszok számát, így a német fordítás a visszafordításokra ilyen téren nem volt jelentős kihatással. A német nyelvre azonban jellemző az emelkedő réma alkalmazása, amely a magyarban nem fordul elő – ezeket a hallgatók a magyar visszafordításokban általában ereszkedő rémaként fordították, viszont nem a rématípus hatására, hanem az adott igei állítmány szemantikai töltésétől függően. A német fordításban csak olyan esetekben fordult elő ereszkedő réma, amennyiben egy elem, amely az előmezőben helyezkedett el bizonyos rémajelőzők hatására (*auch, nur, nicht einmal, gar, also*) rematikus csúccsá vált (ezeket túlnyomórészt szintén ereszkedő rémával fordították a hallgatók). A német nyelv kötött szórendje (elsősorban a ragozott igének második szintaktikai pozíciója) volt az egyetlen rendszerbeli különbség, amely jelentősebben kihathatott a visszafordítások kommunikatív dinamizmusára. Továbbá, amennyiben a német fordításban a fordító felcserélte a tematikus és a rematikus szakasz sorrendjét, ez a visszafordításokban is megmaradt.

Ezzel szemben a tematikus szakaszok számára jelentős mértékben kihatott a német fordítás, mivel egyrészt (kisebb mértékben) ahhoz vezetett, hogy bizonyos (az eredeti szövegben található) tematikus szakaszok a hallgatói fordításokból hiányozzanak, és másrészt (lényegesen nagyobb mértékben) növelte is a tematikus szakaszok számát. A német fordítás alpból sokkal több tematikus szakaszt tartalmazott Kosztolányi eredeti szövegénél, ami egyrészt a magyarra jellemző implicit alannyal magyarázható, valamint azzal, hogy a németben a mondatkeret bal elemétől balra álló elem általában tematikus szakaszt képez, míg a magyarban, amennyiben a második szintaktikai helyet elfoglaló ige egyen-ge szemantikai töltésű, az a tőle balra álló mondatrészt rematizálja. A magyar visszafordításokban a tematikus szakaszok száma (az eredetihez viszonyítva)

elsősorban olyan esetekben csökkenhetett, amennyiben a német fordítás fordítója egy mondat szintjén elhelyezkedő elemet mondat szint alatt elhelyezkedő elemként fordította. Átlagban azonban a német fordítás nagy mértékben hozzájárult a visszafordításokban található tematikus szakaszok számának növekedéséhez (az eredetiben nem található tematikus szakaszok generálásához), amiben szerepet játszott a német nyelv szenvedő alakja (a szenvedő alak használatakor az eredeti magyar aktív mondat tárgya a német mondatban alany lett, és így az állítmány utáni helyről a mondatkeret bal eleme elé került), egy mondatrész áthelyezése a tematikus szakaszból a mondatkeret bal eleme elé (amennyiben ezt a szórendet a hallgatói fordítások megtartották), a német nyelvre jellemző analitikus igealak (mivel kihathatott a visszafordítások szórendjére), valamint a visszaható névmások beiktatása (amennyiben ezek megmaradtak a visszafordított szövegekben).

Irodalomjegyzék

1. Korpusz

KOSZTOLÁNYI Dezső. *Pacsirta* URL: <http://mek.oszk.hu/00700/00754/00754.pdf>

KOSZTOLÁNYI, Dezső 2007. *Lerche*. (ford. Virágh Krisztína). Zürich, Manesse Verlag.

2. Szakirodalom

ABRAHAM, Werner 1992. Überlegungen zur satzgrammatischen Begründung der Diskursfunktionen *Thema* und *Rhema*. In: *Folia Linguistica* 27, 197–231.

AMMANN, Hermann 1928. *Die menschliche Rede*. Bd. 2. Schauenburg, Lahr.

CHAFE, Wallace L. 1976. Givenness, contrastiveness, definiteness, subjects and topics. In: *Subject and Topic*. Ed. Charles Li. London / New York, Academic Press. 25–55.

CHOMSKY, Noam 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge / Massachusetts, MIT Press.

DANEŠ, František 1970. Zur linguistischen Analyse der Textstruktur. In: DIK, Simon C. 1978. *Functional Grammar*. Dordrecht, Foris.

É. KISS Katalin 1992. Az egyszerű mondat szerkezete. In: *Strukturális magyar nyelvtan I. Mondattan*. Szerk. KIEFER Ferenc. Budapest, Akadémiai Kiadó. 79–178.

FIRBAS, Jan 1975. On the thematic and the non-thematic section of the sentence. In: *Style and Text. Studies Presented to Nils Erik Enkvist*. Ed. RINGBOM, Håkan. Stockholm, Stockholm University Press. 317–334.

HENTSCHEL, Elke 2010. *Deutsche Grammatik*. Berlin / New York, De Gruyter.

KLAUDY Kinga 1987. *Fordítás és aktuális tagolás*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

- KLAUDY Kinga 2004. A kommunikatív szakaszhatárok eltűnése a magyarra fordított európai uniós szövegekben. In: *Magyar Nyelvőr* 128 (4). 389–407.
- LÖTSCHER, Andreas 1987. *Text und Thema*. Tübingen, Niemeyer.
- MATHESIUS, Vilém 1929. Zur Satzperspektive im modernen Englisch. In: *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen* 155. 200–210.
- PAUL, Hermann 1920. *Prinzipien der Sprachgeschichte*. Tübingen, Niemeyer.
- PÉTERI Attila 2005. Mondattípus és mondatmodalitás a német és a magyar nyelvben: Beszámoló egy kutatási projektről. In: *Magyar Nyelvőr* 129 (2). 218–235.

VI. A KORPUSZ

1. AZ EREDETI SZÖVEG

[_TELSŐ FEJEZET]

[_T(melyben az olvasó) [_Rmegismerkedik két öreggel s leányukkal,] [_Tki] [_Réletük bálványá,] [_Rés hall [_{RCS}egy körülményes pusztai kirándulásról is)])]

[_TAz ebédlő támlás díványán] [_R(_{RCS}nemzetiszín zsinégdarabok, cukorspárgavégek, papírok foszlányai) heverték] [_R(_{RCS}s a helyi újság szétszaggatott példánya)], [_Tmelynek homlokán kövér címbetűkkel] [_R(_{RCS}ez) volt olvasható]: [_R*Sárszegi Közlöny*, 1899.] [_TA falinaptár a tükör mellett, az erős verőfényben] [_Rföltüntette a hónapot, napot:] [_R*Szeptember 1. Péntek.*] [_TAz ingaóra pedig,] [_Tmely] [_R(_{RCS}cifra, fafaragványos üvegtokjában) járt], [_Tés sárgaréz sétálójával] [_R(_{RCS}apró darabokra) vagdalta a végtelennek látszó napot], [_Rmutatta az időt:] [_R1/2 1.]

(...)

[_{KR}(_{RCS}Folyton) halogatták a kirándulást.] [_TAz idén azonban minden levél], [_Tmelyet] [_R(_{RCS}a pusztáról) kaptak,] [_R(_{RCS}azzal) végződött, hogy jöjjenek már], [_R(_{RCS}minél előbb) jöjjenek.] [_TMájusban végre] [_Relhatározták, hogy meglátogatják őket.] [_TDe a nyár] [_Relmúlt, mint rendszeren, téli szükségletek beszerzésével, lekvárok főzésével, cseresznyés, meggyes befőttüvek köztözetésével.] [_R(_{RCS}Augusztus végén) tudatták], [_Thogy ismét] [_R(_{RCS}itthon) rekedtek], [_Rnem szívesen mozdulnak ki], [_R(_{RCS}már öregek is)], [_Rhanem elküldik maguk helyett a leányukat, egy hétre.] [_TŐ ügyis] [_R(_{RCS}sokat) dolgozott], [_Rráfér a pihenés.]

(...)

[_TApa] [_R(_{RCS}egérszürke ruhát) viselt,] [_Tmely] [_R(_{RCS}pont olyan) volt, mint a haja.] [_{KR}(_{RCS}Már erősen) őszült], [_Tbajusza] [_Rderesedett], [_Tszeme alatt] [_R(_{RCS}kis zacskók) lógtak, gyűrött, elhasznált, pergamentes bőrből.] [_TAnyá] [_R(_{RCS}fekete ruháját) hordta, mint mindig.] [_TAz ő haja,] [_Tmelyet] [_R(_{RCS}dióolajjal) simított],

[_Rmég nem mindenütt fehéredett], [_{KR}(_{RCS}redők sem) igen mutatkoztak arcán], [_{KR}(_{RCS}csak homlokán) futott át két mélyebb ránc.] [_R(_{RCS}Mégis mennyire) hasonlítottak.] [_TSzemükben] [_R(_{RCS}ugyanaz a riadt fény) reszketett, [_Tvékony, porcogós orruk] [_R(_{RCS}egyformán) hegyesedett ki], [_Rés (_{RCS}fülük is) egyformán piroslott.]

(...)

[_TPacsirta] [_R(_{RCS}mélyet) sóhajtott] – [_Tmindig] [_R(_{RCS}mélyet) szokott sóhajtani -], [_Rösszegombolyította pamutját], [_Rmunkakosarába tette], [_Rés a vadszőlővel befuttatott lugas felé tartott.] [_TSzóval], [_R(_{RCS}mennie) kell, gondolta], [_R(_{RCS}nemsokára) indul a vonat], [_Tma este] [(már nagybátyjáéknál) alszik, a tarkóvi pusztán.] [_R(_{RCS}Kissé kacsázva) jött előre.] [_TAz öregek] [_R(_{RCS}becéző mosollyal) figyelték, hogy közlekedik.] [_TMajd, amint arca hirtelen] [_Rföltűnt a lombok között], [_Ta szülők száján kissé] [_Relhalványodott a mosoly.]
– [_RMehetünk, aranyos] – [_Rszólt apa, a földre tekintve.]

2. A NÉMET FORDÍTÁS

[_TErstes Kapitel]

[_Tin welchem] [_Rder Leser zwei alte Leute und ihre Tochter, den Abgott ihres Lebens, kennenlernt] [_Rund auch (von einer umständlichen Puszta-Reise) erfährt] [_TAuf dem Sofa im Esszimmer] [_Rlagen rotweißgrüne Kordeln, Enden von Paketschnuren, Papierfetzen und ein zerrupftes Exemplar der Lokalzeitung,] [_Tdie auf dem Titelblatt] [_Rin dicken Lettern die Aufschrift trug:] [_R»Anzeiger der Gemeinde Sarszeg, 1899«.] [_TDer Wandkalender neben dem Spiegel] [_Rgab im starken Schlaglicht Tag und Monat an:] [_R1. September, Freitag.] [_TDie Pendeluhr ihrerseits], [_Tdie] [_Rin ihrem schnitzereiverzierten Glasgehäuse tickte] [_Rund mit ihrem Messingpendel den endlos scheinenden Tag in kleine Stückchen schnitt], [_Rzeigte die Stunde:] [_Rhalb eins.]

(...)

[_TDie Reise] [_Rwurde immer wieder verschoben.] [_TDieses Jahr aber] [_Rhatte jeder Brief aus der Puszta damit geendet,] [_Tdass sie] [_Rdoch endlich kommen sollten, so bald wie möglich kommen.] [_TIm Mai] [_Rhatten sie endlich beschlossen, den Besuch zu machen.] [_TDoch wie üblich] [_Rwar der Sommer über dem Anlegen der Wintervorräte vergangen], [_Rdem Einmachen von Marmeladen,] [_Rdem Zubinden der Gläser mit den Weichseln und Kirschen.] [_TEnde August] [_Rschrieben sie], [_Tsie] [_Rseien wieder einmal zu Hause steckengeblieben], [_Res fälle ihnen eben nicht leicht wegzufahren], [_Tauch] [_Rseien sie schon alt], [_Rwürden aber stattdessen für eine Woche ihre Tochter schicken.] [_TDie] [_Rhabe sowieso viel gearbeitet] [_Rund könne ein bisschen Ruhe gebrauchen.]

(...)

[_TVater] [_Rtrug einen mausgrauen Anzug,] [_Tder] [_Rso aussah wie sein Haar,] [_Tdas] [_Rschon ziemlich ergraut war,] [_Rauch (_{RCS}der Schnurrbart) hatte Raureif angesetzt,] [_Tund unter den Augen] [_Rhingen kleine Säcke aus faltiger, verbrauchter, pergamentartiger Haut.] [_TMutter] [_Rtrug ihr schwarzes Kleid, wie immer.] [_TIhr Haar,] [_Tdas sie] [_Rmit Nussöl glättete,] [_Rwar erst teilweise grau,] [_Tund auch auf ihrem Gesicht] [_Rzeigten sich kaum Falten,] [_R(_{RCS}nur über die Stirn) liefen zwei Furchen.] [_TUnd doch, wie sehr] [_Rglichen sie einander.] [_TDas gleiche verschreckte Licht] [_Rzitterte in ihren Augen,] [_Tihre schmalen, knorpeligen Nasen] [_Rspitzten sich auf die gleiche Weise zu,] [_Rund auch (_{RCS}ihre Ohren) waren gleicherweise rot.]

(...)

[_TLerche] [_Rseufzte tief,] [_Tsie] [_Rseufzte immer tief,] [_Rwickelte das Garn auf,] [_Rlegte es in ihren Arbeitskorb] [_Rund machte sich zur Laube auf,] [_Tdie] [_Rmit wildem Wein bewachsen war.] [_T»Also,] [_R(_{RCS}das) ist jetzt der Aufbruch«,] [_Rdachte] [_Tsie,] [_Tbald] [_Rfuhr der Zug,] [_Tam Abend] [_Rwürde sie schon im Haus des Onkels schlafen, auf der Puszta von Tarkó.] [_RLeicht watschelnd kam sie nach vorn.] [_TDie Alten] [_Rbeobachteten mit kosendem Lächeln, wie sie sich näherte.] [_TDann,] [_Tals ihr Gesicht] [_Rplötzlich zwischen dem Laub zum Vorschein kam,] [_Rverblasste auf den Lippen der Eltern das Lächeln ein wenig.] [_T»Wir] [_Rkönnen gehen, Liebes«,] [_Rsagte Vater] [_Rund blickte zu Boden.]

3. AZ ELSŐ HALLGATÓI FORDÍTÁS

[_TElső fejezet]

[_Tamelyben az olvasó] [_Rmegismer két idős embert és a lányukat, életük bálványát], [_Rés tudomást szerez egy viszontagságos pusztá-utazásról.]

[_TAz ebédlő kanapéján] [_R(_{RCS}piros-fehér-zöld spárga, csomagoló zsinórok végei, papirdarabok és a helyi újság széttépett példánya) hevert], [_Tamelynek a címlapján vastag betűkkel] [_R(_{RCS}a következő felirat) állt]: [_R»A Sárszegi Közösség hirdető-újsága 1899.”] [_TA tükör melletti falinaptár] [_R(_{RCS}erős fényben) úszva jelezte a hónapot és a napot]: [_Rszeptember 1-je, péntek.] [_TAz ingaóra pedig], [_Tamely] [_R(_{RCS}faragott diszítésű üvegtokjában) ketyegett] [_Tés rézingájával a végtelennek tűnő napot] [_R(_{RCS}apró darabokra) szeletelte], [_R(_{RCS}az órát) mutatta]: [_Rfél egy.]

(...)

[_TAz utazás folyton-folyvást] [_Reltolódott.] [_TIdén azonban minden egyes pusztáról érkezett levél] [_R(_{RCS}azzal) záródott], [_Rhogy (_{RCS}jöjjenek) már el végre],

[_Rjöjjenek minél hamarabb.] [_TMájusban] [_R(_{RCS}végre) eldöntötték, hogy megszik a látogatást.] [_TDe ahogy az] [_R(_{RCS}lenni) szokott], [_Ta nyár] [_R(_{RCS}a téli készlet feltöltésével, a lekvárok befőzésével, a meggyel és cseresznyével teli üvegek bekötésével) telt.] [_TAugusztus végén] [_R(_{RCS}azt) irták, hogy már megint otthonragadtak], [_Thogy náluk] [_R(_{RCS}nem éppen könnyű) dolog egy elutazás kivitelezése], [_Tmeg már] [_R(_{RCS}amúgy is) idősek], [_Tviszont helyette] [_Relküldenék hozzájuk lányukat egy teljes hétre.] [_TŐ] [_R(_{RCS}amúgy is) nagyon sokat dolgozott] [_Rés (_{RCS}jól) jönne neki egy kis pihenés.]

(...)

[_TApa] [_R(_{RCS}egy egérszürke öltönyt) viselt], [_Tamely] [_R(_{RCS}úgy) nézett ki mint a haja], [_Tamely] [_R(_{RCS}már meglehetősen ősz) volt], [_R(_{RCS}a bajszára is) dér telepedett], [_Rés (_{RCS}a szemei alatt is) kis táskák lógtak ráncos, elhasználódott, pergamenhez hasonló bőrből.] [_TAnya] [_R(_{RCS}a fekete ruháját) viselte, mint mindig.] [_THaja], [_Tamelyet] [_R(_{RCS}dióolajjal) fényesített], [_Rmég csak részlegesen volt ősz], [_Rés (_{RCS}még arcán is) alig mutatkoztak ráncok], [_R(_{RCS}csupán a homloka felett) futott két redő.] [_TÉs mégis], [_R(_{RCS}mennyire) hasonlítottak egymásra.] [_{KR}(_{RCS}Ugyanaz az ijedt fény) remegett a szemeikben], [_Tkeskeny, porcos orraik] [_R(_{RCS}ugyanolyan módon) csúcsosodtak], [_{KR}(_{RCS}és füleik is) ugyanolyan pirosak voltak.]

(...)

[_TPacsirta] [_R(_{RCS}mélyen) sóhajtott], [_Tmindig] [_R(_{RCS}mélyen) sóhajtott], [_Rföltekerte a fonalat], [_Rbeletette a dolgozókosarába], [_Rés elindult a lugas felé], [_Tamelyet] [_Rbenőtt a vad szőlő.] [_R„Tehát, eljött az indulás ideje” – [_Rgondolta], [_Rhamarosan jön a vonat], [_Teste már] [_R(_{RCS}a nagybácsi házában) fog aludni, a tarkói pusztán.] [_{KR}(_{RCS}Kissé bicegve) haladt előre.] [_TAz öregek] [_R(_{RCS}becéző mosollyal) figyelték, ahogy közeledett.] [_TAztán], [_Tamint az arca a lugas között hirtelen] [_R(_{RCS}láthatóvá) vált], [_Tszülei ajkain] [_Relhalványult egy kissé a mosoly.] [_R„Mehetünk, édes” – [_Rmondta] [_Tapa] [_Rés (_{RCS}a földre) tekintett.]

4. A MÁSODIK HALLGATÓI FORDÍTÁS

[_TElső fejezet]

[_Tamelyben az olvasó] [_Rmegismerkedik két időszeméllyel és a leányukkal, az életük bálványával], [_Tés akiktől] [_R(_{RCS}egy nehézkes pusztára való utazásról) hall] [_TAz ebédlő díványján] [_R(_{RCS}nemzeti színekben tündöklő kokárdák, csomagoló szallagok végei, papírfecnik és egy helybéli újság megtépázott példánya)], [_Tamely a címlapon nyomtatott betűkkel] [_R(_{RCS}»A sárszegi egyesület hírdetése«

feliratot) viselte], [_Rhelyezkedtek el.] [_TA tükör melletti falinaptár] [_R(_{RCS}erős beverődő fényben) adta meg a napot és hónapot]: [_Rpéntek, szeptember 1.] [_TAz ingás óra viszont a fa burkolattal díszített üvegdobozában ketyegve és így a sárgarezes ingájával a végtelennek tűnő napot részecskékre feldarabolva] [_R(_{RCS}az időt) mutatta]: [_Rfél egy.]

(...)

[_TAz utazás] [_Rmindig el lett halasztva.] [_TAz idei évben azonban mindegyik pusztáról érkező levél] [_R(_{RCS}azzal a felkéréssel) ért véget], [_Rhogy (_{RCS}már végső ideje) lenne eljönniük, minél előbb.] [_TMájusban] [_Rvéglegesen elhatározták, hogy ellátogatnak hozzájuk.] [_TDe, mint megszokott], [_Ta nyár] [_R(_{RCS}a téli készletek létrehozásával zajlott): [_R(_{RCS}a lekvárfőzéssel)], [_R(_{RCS}a meggyel és cseresznyével teli befőttes üvegek lekötözésével)]. [_{KR}(_{RCS}Augusztus végén) írták, hogy ismételen otthonragadtak.] [_{KR}Nem tűnik számukra éppen könnyűnek az elutazás], [_Tezért inkább] [_R(_{RCS}a leányukat) küldenék el egy hétre.] [_{KR}(_{RCS}Úgy is) sokat dolgozott] [_Rés kijárna neki egy kis pihenő.]

(...)

[_TAz apa] [_R(_{RCS}egy egérszürke öltönyt) viselt], [_Tami] [_R(_{RCS}ugyan olyan színű) volt, mint a haja]: [_Rteljesen ősz.] [_{KR}(_{RCS}A bajusza is) már elkezdett deresedni], [_Ta szeme alatt pedig] [_R(_{RCS}kicsiny, ráncos, elnyűtt, pergamenszerű bőr tasakocskák) lógtak.] [_TAz anya, mint mindig.] [_R(_{RCS}a megszokott fekete ruhájában) volt.] [_TA dióolajjal fényesített haja] [_Rmég csak részben volt ősz]; [_Rés (_{RCS}az arcán is) alig akadtak ráncok], [_R(_{RCS}csupán a homlokán) futott kettő barázda végig.] [_TÉs mégis] [_R(_{RCS}mennyire) hasonlítottak egymásra.] [_{KR}(_{RCS}Ugyanaz a megdermedt ijesztő fény) didergett a szemükben], [_Raz a hasonlóan hegyesedő keskeny, porcos orr], [_Rés (_{RCS}még a fülük is) egyformán volt piros.]

(...)

[_TPacsirta] [_Rfelsőhajtott] – [_Tmindig] [_R(_{RCS}nagyokat) sóhajtott] – [_Rfeltekerte a fonalát], [_Ra munkakosarába tette], [_Rés elindult a lugas irányába], [_Tamely] [_R(_{RCS}vadszőlővel) volt benőve.] [_R»Tehát (_{RCS}kezdését veszi) a menet«,] [_Rgondolta.] [_{KR}(Mindjárt) indul a vonat], [_Testére] [_R(_{RCS}már a bátya házában) aludhat, a tarkói pusztaságban.] [_{KR}(_{RCS}Enyhén dökögve) jött elő.] [_TAz idősek] [_R(_{RCS}hízelgő mosollyal) figyelték közeledését.] [_TAzonban], [_Ramikor az orcája] [_Relökerült a lombozatok közül], [_Regy kissé leapadt a mosoly a szülők szájáról.] [_R»Indulhatunk, kedvesem«,] [_Rmondta] [_Taz apa], [_Tmajd tekintetét] [_R(_{RCS}a földre) szegezte.]

5. A HARMADIK HALLGATÓI FORDÍTÁS

[_TAz első fejezet,]

[_Tamelyben az olvasó] [_Rmegismer két idős személyt és lányukat, életük bálványát], [_Rvalamint (_{RCS}tudomást) szerez egy körülményes utazásról a pusztára.] [_TAz ebédlőben a diványon] [_R(_{RCS}piros-fehér-zöld spárgák, csomagolószalagok végei és papírdarabok) heverték, [_Rvalamint (_{RCS}a helyi újságnak egy széttépett példánya)], [_Tamelynek címlapján] [_R(_{RCS}a következő vastag betűs felirat) állt:] [_R»Sárszeg Község Hirdetőújsága, 1899«.] [_TA tükör melletti falinaptár] [_R(_{RCS}az oldalról beverődő éles fényben) jelenezte a napot és a hónapot:] [_Rszeptember 1-je, péntek.] [_TAz ingás óra pedig], [_Tamely] [_R(_{RCS}a faragásokkal díszített üvegdobozában) ketyegett] [_Tés a rézgingjával a végtelennek tűnő napot kis részekre] [_Rfeldarabolta], [_R(_{RCS}az órát) mutatta:] [_Rfél egy.]

(...)

[_TAz utazást] [_R(_{RCS}újból és újból) elhalasztották.] [_TAz idén azonban minden levél], [_Tamely] [_R(_{RCS}a Pusztáról) érkezett] [_R(_{RCS}azzal) zárult], [_Thogy már végre] [_Reljöhetnének látogatóba, minél előbb.] [_TMájusban végre] [_Reldöntötték, hogy ellátogatnak hozzájuk.] [_TAhogy az azonban már szokás], [_Ta nyár] [_R(_{RCS}a téli készletek feltöltésével, a lekvárok befőzésével, a meggyel és cseresznyével teli befőttes üvegek bekötésével) telt.] [_TAugusztus végén] [_Rmegírták levélben], [_Thogy újból] [_Rotthonragadtak], [_Thogy egyszerűen] [_R(_{RCS}nehezükre) esne elutazni], [_R(_{RCS}idősek is) már], [_Tazonban helyette] [_Relküldenék egy hétre lányukat.] [_TŐ különbenis] [_Rsokat dolgozott és jót tenne neki egy kis megpihenés.]

(...)

[_TApa] [_R(_{RCS}egy egérszürke öltönyt) viselt], [_Tamely] [_R(_{RCS}úgy) nézett ki], [_Rmint a (_{RCS}már meglehetősen) ősz haja.] [_R(_{RCS}A bajusza is) már elkezdett deresedni], [_Tés a szeme alatt] [_R(_{RCS}ránkos, elhasználódott, pergamenszerű kicsiny bőrtasakok) lógtak.] [_TAnya] [_R(_{RCS}a fekete ruháját) viselte, mint mindig.] [_TA haja], [_Tmelyet] [_R(_{RCS}mogyoróolajjal) simított] [_Rmég csak részben volt ősz], [_R(_{RCS}és az arcán is) csak elszórtan mutatkoztak ráncok], [_R(_{RCS}csak a homloka fölött) futott végig két barázda.] [_R(_{RCS}És mégis, mennyire) hasonlítottak egymásra.] [_R(_{RCS}Ugyanaz a bizonytalan fény) remegett szemükben], [_Tkeskeny, porcos orruk] [_R(_{RCS}ugyanúgy) csúcsosodott], [_R(_{RCS}és füleik is) ugyanolyan vörösek voltak.]

(...)

[_TPacsirta] [_R(_{RCS}mélyen) sóhalytott], [_Tmindig] [_R(_{RCS}mélyen) sóhajtott], [_Rfeltekerte a takarót, a munkakosarába tette és elindult a lugas irányába,]

[_Tamely] [_R(_{RCS}vadszőlővel) volt benőve.] [_R»Tehát indulunk«], [_Rgondolta], [_R(_{RCS}hamarosan) indul a vonat], [_Testére már] [_R(_{RCS}a bátya házában) fog aludni, a tarkói pusztán.] [_TEnyhén dőcögve] [_R(_{RCS}előre) jött.] [_TAz idősök] [_R(_{RCS}hízogó mosollyal) figyelték, ahogyan közeledett.] [_TAzonban], [_Tamikor az arca] [_R(_{RCS}hirtelen) előbukkant a lomboszat közül], [_Rkissé elhalványult szülei mosolya.] [_R»Mehetünk, picim«], [_Rmondta apa, és a földre nézett.]

Žolt PAPIŠTA

**PREVOD PREVODA:
UTICAJ NEMAČKOG PREVODA NA KOMUNIKATIVNI
DINAMIZAM MAĐARSKIH POVRATNIH PREVODA**

U okviru rada se analizirao uticaj nemačkog prevoda jednog mađarskog teksta na komunikativni dinamizam tekstova koji predstavljaju povratne prevode spomenutog nemačkog prevoda na mađarski jezik. Analiza je izvršena na ukupno pet tekstova sa težištem na njihovoj tema-remu podeli: na prvom činu romana Ševa (na mađarskom: *Pacsirta*) Dežea Kostolanjija, na njegovom nemačkom prevodu, kao i na tri studentska prevoda, koji su bili povratni prevodi nemačkog prevoda. Analiza je pokazala da nemački tekst nije imao značajan uticaj na rematske delove studentskih prevoda. Suprotno tome, nemački prevod je značajno uticao na broj tematskih delova, jer je s jedne strane (u manjoj meri) doveo do toga da određeni (u izvornom tekstu prisutni) tematski delovi nedostaju u studentskim prevodima, a s druge strane (u znatno većoj meri) je doveo do porasta u ukupnom broju tematskih delova.

Ključne reči: prevođenje, komunikativni dinamizam, tema-remu, Deže Kostolanji, Ševa

Zsolt PÁPISTA

**TRANSLATED TRANSLATION:
THE EFFECT OF A GERMAN TRANSLATION
ON THE COMMUNICATIVE DYNAMISM OF HUNGARIAN
BACK-TRANSLATIONS**

The present paper explores the influence of a Hungarian text's German translation on the communicative dynamism of such texts that present Hungarian back-translations of the German translation. The analysis was conducted on five texts with emphasis on their theme-rheme division: on the first chapter of Dezső Kosztolányi's novel *Skylark* (in Hungarian: *Pacsirta*), its German translation, as well as three students' translations that were the Hungarian back-translations of the German translation. The analysis concluded that the German text did not have a relevant influence on

the rhematic sections of the students' translations. It did, however, greatly affect the number of thematic sections, as it (to a lesser extent) caused certain thematic sections (that are present in the original source text) to be missing in the students' translations, while also (to a greater extent) leading to a rise in the overall number of thematic sections.

Keywords: translation, communicative dynamism, theme-rheme, Dezső Kosztolányi, *Skylark*